

HET JAAR VAN VERDUN EN

Waarom Verdun en de Somme zo bijzonder voor Fransen en

Het herdenkingsprogramma rondom de Eerste Wereldoorlog draait nog op volle toeren. In Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zal 2016 ongetwijfeld een aparte plaats innemen. Honderd jaar eerder vonden de bloedbaden bij Verdun en de Somme plaats. Nederlanders missen een dergelijke *lieu de mémoire* voor de Grote Oorlog. Wij kunnen ons dan ook moeilijk voorstellen wat Verdun en de Somme voor Fransen en Britten zo bijzonder maakt.

De gebeurtenissen in Verdun en aan de Somme roepen bij ons de vraag op wat deze bloedbaden anders maakt dan al die andere. Dat kan niet alleen het aantal slachtoffers zijn dat in beide slagen gevallen is, want dat aantal maakt het jaar 1916 niet speciaal ten opzichte van voorgaande en latere jaren. Kennelijk hebben andere en meer verborgen factoren een rol gespeeld waardoor Verdun en de Somme konden uitgroeien tot symbolen van een oorlog.

GEHAKTMOLEN

In 1916 had het Duitse opperbevel zich net als de geallieerden neergelegd bij het feit dat de oorlog een uitputtingsslag zou worden. Generaal Falkenhayn, de chef van de Duitse Generale Staf, legde daarom het plan voor om de Franse legers dood te

DE SOMME

Britten zijn

laten bloeden. Om dat te bereiken wilde hij inspelen op het enorme revanchegevoel dat in Frankrijk in het algemeen en bij het militaire apparaat in het bijzonder leefde na de verloren oorlog van 1870-1871. Hij stelde voor een offensief te starten bij Verdun. De Fransen zouden die stad en zijn omringende forten volgens zijn inschatting nooit op willen geven en er steeds meer divisies naar toesturen om haar te verdedigen. Dat zou Verdun de gehaktmolen maken waarin het Franse leger zou worden vermalen.

De Duitse aanval startte op 21 februari 1916 en aanvankelijk leek het erop dat Falkenhayn ongelijk had. Maar de Franse publieke opinie, de kranten en het opperbevel wisten de natie ervan te overtuigen dat het hier om een strijd op leven en dood ging waar de Franse nationale eer van af hing. Zou Ver-

dun vallen dan zou de weg naar Parijs open liggen. Of zoals de Amerikaanse historicus Paul Jankowski het omschrijft: 'Het was een slag van het tweede plan waarvan later een strijd is gemaakt waarbij het voortbestaan van de natie op het spel stond. Met andere woorden, Verdun is een emblematische veldslag geworden omdat de Fransen dat zelf hebben besloten.'

Vanaf dat moment bleek de inschatting van Falkenhayn correct te zijn en begon het Franse leger inderdaad dood te bloeden. Het Franse opperbevel hield namelijk vast aan hun vertrouwde strategie gebaseerd op de *attaque à outrance*-mentaliteit – de aanval tot het uiterste. Dat hield in dat men zich zo weinig mogelijk moest bekommeren om de verdediging en ten koste van alles moest aanvallen, liefst met de bajonet. Ook de Franse opperbevelhebber bij Verdun, generaal Nivelle, zette in op deze mentaliteit en stuurde keer op keer manschappen massaal de dood in zonder daar iets van te leren en de tactiek aan te passen. Die aanvalsmentaliteit bleek geleidelijk aan funest te zijn voor het moreel van de soldaten; ze wisten dat ze alleen nog maar als lijk of als gewonde uit deze hel konden ontsnappen. Legeronderdelen liepen uiteindelijk blutend als slachtvee naar het slagveld en het gevaar van munitie was levensgroot. Dat was het moment dat het Franse opperbevel wel moest ingrijpen en Nivelle verving door generaal Pétain.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Hoe visualiseer je
het verlies van die
overweldigende
aantallen slachtoffers
tijdens de Grote
Oorlog? In Londen
probeerde men het
in november 2014
door bij de Tower
een rode zee van
888.246 keramieken
klaprozen te plan-
ten, één voor elke
gesneuvelde Brit.
Foto: Martin Pettitt.

Rechts: Het noria-systeem is een soort irrigatiesysteem dat al ontwikkeld is in de oudheid. Wij kennen het vooral in de vorm van een jakobs ladder. Foto: Erik Albers.

Onder: Een van de vele herdenkingsmonumenten langs de Voie Sacrée, sinds 2006 officieel de RD1916. Kennelijk ontging de Fransen het cynisme toen Barrès de weg aanduidde als Voie Sacrée. Het was in de oudheid namelijk de benaming van de weg waarover het slachtvee naar de offerplaats werd gevoerd.

VOIE SACRÉE

Deze generaal Pétain is na de Tweede Wereldoorlog verguisd in de geschiedschrijving vanwege zijn grote aandeel in het collaborerende Vichy-regime. Maar tijdens de Eerste Wereldoorlog en het interbellum was hij een zeer gerespecteerde generaal. Voor vele Fransen was hij de redder van Verdun die vele Franse soldaten van een wisse dood gered heeft. Pétain stopte de zinloze massale aanvallen en wat minstens zo belangrijk was, hij voerde het zogenaamde 'noria-systeem' in. Dit hield in dat elk legeronderdeel gedurende tien tot veertien dagen aan het front doorbracht en daarna werd afgelost door een ander legeronderdeel. Dit bleek een gouden ingreep, want hierdoor kwam bij de gewone soldaat aan het front de hoop op overleven en daardoor de moraal terug. Nu begon de filosofie van Falkenhayn zich tegen de eigen legers te keren en begonnen de Duitse troepen fysiek en moreel dood te bloeden of 'auf zu brennen' zoals de soldaten het zelf noemden. Want aan Duitse zijde bleef men vasthouden aan het systeem dat aan Franse zijde tot de komst van Pétain ook gebruikt werd, namelijk gevechtseenheden van honderden mannen die opgebrand waren tot een eenheid van enkele tientallen manschappen herverdelen over andere eenheden. Waarna voor de overlevenden alles weer van voren af aan begon en de kans op overleven nihil werd. De Duitsers bleven tot na de oorlog onwetend van het genoemde noriasysteem. Falkenhayn hield zelfs na de oorlog lange tijd vol dat hij bij Verdun meer dan negentig Franse divisies zou hebben verslagen. Niet wetend dat die divisies niet verslagen

waren, maar volgens het noriasysteem gerouleerd hadden.

Bijna elke Franse divisie heeft dankzij dit systeem gevochten bij Verdun. En elke Franse soldaat ging erheen en hoopte weer terug te keren langs dezelfde route van Bar-le-Duc naar Verdun, de weg die na de oorlog door de schrijver Barrès werd omgedoopt tot *Voie Sacrée*. Over die route werd ook alle materiaal aangevoerd en werden alle slachtoffers afgevoerd waardoor elke Franse soldaat ook de samengeperste ellende op de *Voie Sacrée* heeft meegemaakt. En het zijn deze algemeen gedeelde ervaringen van de Franse soldaten en hun families die Verdun lieten uitgroeien tot een *lieu de mémoire*.

STROHOEDEN

De Slag aan de Somme startte op 1 juli 1916 met een groot geallieerd offensief dat al lang gepland stond, maar vervroegd werd uitgevoerd om de Franse troepen bij Verdun te ontlasten. Er deden ongeveer evenveel Franse als Britse troepen aan mee en ook hun verliezen kwamen overeen, maar in de internationale beleving was het vreemd genoeg vooral een Britse aangelegenheid. Britse historici hebben zich die slag als het ware toegeëigend en het lijkt erop dat de Fransen ze dat gunnen. Want niet de historici hebben de symboolfunctie aan de Somme hoeven geven, die gebeurtenis nam in 1916 al die bijzondere plek in het Britse collectieve geheugen in.

De Britten kenden in 1914 nog geen dienstplicht zoals de Fransen en de Duitsers. Zij verlieten zich wat betreft de nationale veiligheid op hun vloot; hun aandeel op het continent kwam voor rekening van een klein beroepsleger (de *British Expeditionary Force*, kortweg BEF). Vanuit de visie dat de oorlog kort zou duren, dachten velen dat de BEF wel zou voldoen ondanks het feit dat die met zijn honderdduizend manschappen ver in de minderheid was ten opzichte van de andere grote partijen. Lord Kitchener, de minister van Oorlog, had een tegenovergestelde mening en voorzag een langdurig en bloedig conflict en startte daarom met de oprichting van een vrijwilligersleger. De animo onder de bevolking om tegen de 'Hun' te vechten was groot en het aantal vrijwilligers was overweldigend. Zo overweldigend dat de legerleiding zelfs de toelatingseisen voor het leger aanpasten, iets wat de Amerikanen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog ook deden. Alleen gebeurde het toen omdat er in de Verenigde Staten een tekort aan manschappen dreigde. In 1914 in Groot-Brittannië gebeurde het juist omdat er te veel aanmeldingen waren en men daar toch gebruik van wilde maken. Moest men voor de gewone onderdelen minimaal 1,60 meter zijn, voor de 'bantambataljons' was daarom een minimale lengte van 1,50 meter al voldoende.

Toch was het onvermijdelijk dat dit enorme zogenaamde Kitchener-leger een zeer gebrekkige opleiding kreeg. Want de BEF was al in het eerste oorlogsjaar gedecimeerd op de slagvelden rondom Ieper en kon geen mensen missen. Dus werden de vrijwilligers getraind door ex-militairen, gepensioneerde mannen die ooit gediend hadden in de Boerenoorlog en die nauwelijks besef hadden van moderne tactieken. Er was bovendien gebrek aan alles: uniformen, wapens, munitie. Sporttenu's en strohoeden dienden als uniform, bezemstelen werden wapens en schietgeluiden moest je zelf maar maken.

PALS BATTALIONS

De aanmelding tot vrijwilliger in het Kitchener-leger werd extra aantrekkelijk gemaakt door de mogelijkheid je groepsgewijs aan te melden met de belofte dat de groep tijdens oorlogstijd als één onderdeel bijeen zou blijven. Zo ontstonden de zogenaamde '*pals battalions*' ('bataljons van makkers'). In de praktijk betekende dit dat vriendengroepen, arbeiders van dezelfde fabriek, ambtenaren van dezelfde afdeling, voetbalclubs en verenigingen zich collectief konden aanmelden en samen konden dienen in hetzelfde legeronderdeel. De gemeente van herkomst of de baas van het bedrijf zorgde

vaak voor kost en inwoning. De vrijwilligers werden ondergebracht in oude schoolgebouwen en leegstaande kazernes en er werd geoefend op het dorpsplein onder de bewonderende blikken van vriendinnen, echtgenoten en moeders.

De *pals battalions* gaven zichzelf mooie namen als de Accrington Pals, Grimsby Chums ('de kameraden uit Grimsby') en Royal Scots. De Accrington Pals bestond uit zevenhonderd mannen uit Lancashire. De Grimsby Chums werd gevormd uit oud-leerlingen van een school in Grimsby. En in de Royal Scots dienden spelers, bestuursleden en supporters van de Schotse voetbalclub Heart of Midlothian F.C. De legerleiding ondersteunde de initiatieven voor de oprichting van dergelijke eenheden vanuit de gedachte dat familieleden, vrienden en collega's elkaar in de strijd natuurlijk nooit in de steek zouden laten. Bovendien zou niemand zich durven onttrekken aan de strijd, omdat hij anders voor de rest van zijn leven in zijn gemeenschap als een lafaard te boek zou staan.

De legerleiding was zich bewust van de krakkemikige opleiding van het Kitchener-leger en bereidde de Slag aan de Somme tot in de kleinste details voor. Elk legeronderdeel wist dan ook precies wat het moest doen en mocht daar in geen geval van afwijken. En juist dat tot in de kleinste details doordachte draaiboek van het offensief werd dit leger de eerste dagen fataal. De slag verliep namelijk (zoals bijna altijd) door allerlei fouten anders dan ►

De beroemde rekruteringsposter voor Kitcheners vrijwilligersleger. Het leger zou moeten uitgroeien tot een miljoen man sterk.

verwacht. Maar de vrijwilligers konden maar één ding doen: zich aan het draaiboek houden want iets anders was hen niet geleerd en niet toegestaan.

TWINTIG MINUTEN

De gevolgen waren desastreus. Uit de dertien deelnemende divisies sneuvelden alleen al op de eerste dag van het offensief 19.240 soldaten en raakten er ruim 36.000 gewond. De *pals battalions* werden gedeceimeerd: van de 700 Accrington Pals sneuvelden er op de eerste dag 235 en raakten er 350 gewond... in twintig minuten tijd!

'DE AANTALLEN SLACHTOFFERS KONDE NU NIET MEER HEIMELIJK WORDEN GEBAGATELLISEERD ZOALS DAT TOT HET DEBACLE AAN DE SOMME GEBEURDE'

De impact van deze gigantische verliezen aan het thuisfront laat zich raden. De aantallen slachtoffers konden nu namelijk niet meer heimelijk worden gebagatelliseerd zoals dat tot het debacle aan de Somme gebeurde. In de eerste oorlogsjaren hadden overheid en legerleiding de buitensporige verliezen van beroepssoldaten aan het front nog redelijk kunnen verdoezelen. Doden werden in Franse grond begraven, gewondentransporten werden 's nachts uitgevoerd. Journalisten mochten de strijd ter plekke wel volgen en kenden dus de ware aard van de strijd, maar zij deden hun werk *embedded* waardoor ze zich medeverantwoordelijk voelden voor de moraal van het thuisfront en daarom de gruwelen verzwegen. Maar nu werd er aan de Somme een complete generatie mannen weggevaagd.

En doordat veel mannen dienden in *pals battalions*, verloren families op één dag soms alle mannelijke familieleden, of was de mannelijke bevolking van complete wijken en dorpen weggevaagd, of waren de mannelijke werknemers van bedrijven en complete jaargangen studenten van de aardbodem verdwenen. Dat viel niet meer te verzwijgen en daarmee drong bij het thuisfront pas goed door welke slachting er op het continent gaande was. Nooit eerder – en ook niet erna – verloor het Britse leger op één dag zo veel mannen. Het was deze verschrikkelijk traumatische ervaring, versterkt door het fenomeen van de *pals battalions* die de Somme tot een Britse *lieu de mémoire* heeft gemaakt.

COLLECTIEVE GEHEUGEN

Dat Verdun en de Somme zijn uitgegroeid tot symbolen van de Eerste Wereldoorlog heeft dan ook niet alleen te maken met de intensiteit van het strijdtoneel, maar zeker ook met de impact die deze gebeurtenissen hebben gehad op het thuisfront. Door het noriasysteem diende ongeveer zeventig procent van alle Franse soldaten bij Verdun; zij namen de herinneringen aan die strijd mee naar huis. Door de enorme verliezen van het Britse vrijwilligersleger met zijn *pals battalions* aan de Somme voelde iedere stad en ieder dorp het verlies van familieleden, vrienden en collega's waardoor het werkelijke karakter van de strijd op het continent doordrong. Zowel in Frankrijk als in Groot-Brittannië werden Verdun en de Somme zo gemeenschappelijk beleefde ervaringen die werden opgeslagen in het collectieve geheugen. ■

Enkele soldaten van het tweede Bradford Pals Battalion poseren voor de camera. Naar schatting 1.017 van de 1.394 mannen uit dit bataljon zijn omgekomen bij de Somme.

